

A Magyar Nemzeti Helynévtár Excel-állományainak mezőszerkezete¹

Az adatbázist Excel-fájlban készítjük (Times New Roman betűtípus, 11-es betűméret, táblázat: minden szegély). Az adatbázis első rekordja – mely a mezőcímet adja meg – bold (Ctrl+b), a helynévadatokat tartalmazó J oszlopa pedig dőlt (Ctrl+i). Az adatbázis rekordjai egyetlenegy nyelvi adatot tartalmazhatnak csupán a hozzájuk rendelt információkkal együtt. Nem feltétlenül van kitöltve minden rekord minden mezője, nem feltétlenül van megadva ugyanis minden információ ehhez. Az első hat (A-F) és az utolsó öt (V-Z) oszlop numerikus, tehát ezeknek minden esetben számokat kell tartalmazniuk.

Az alábbi sorrend bizonyos logikai szempontokat követ, amelytől – pl. a hatékonyabb munkavégzés okán – el lehet térni. Mielőtt azonban a végleges fájlt leadjuk, a táblázat mezőszerkezetét vissza kell alakítani úgy, hogy az alább látható mezőszerkezettel megegyezzen. A mező fejlécében lévő mezőcím (többnyire rövidítés formájú) nem térhet el az itt megadottól:

1. azonosító	= azonosító
2. megye	= megye
3. település	= tel
4. sorszám	= ssz
5. földrajzi koordináták (szélesség)	= szél
6. földrajzi koordináták (hosszúság)	= hossz
7. a lokalizáció pontossága	= lokal
8. nyelv	= ny
9. évszám	= év
10. helynévadat	= adat
11. forrás	= forr
12. háttérforrás	= hátforr
13. helyragos forma vagy formák	= rag
14. helyfajta	= helyfajta
15. helyfajta numerikusan	= loc.num
16. (az objektumra és a névre vonatkozó) információk	= obj.inf
17. szócikk	= szócikk
18. fotó	= fotó
19. standardizált név	= standard
20. táblanév	= táblanév
21. névszerkezet	= névszerkezet
22. FSz1	= FSz1
23. FSz2	= FSz2
24. LM1	= LM1
25. LM2	= LM2
26. keletkezéstörténet	= keletk

Az egyes mezők tartalma a következő:

1. azonosító

A mező numerikus. Automatikusan állítjuk elő a 2–4. mező adataiból utólagosan. (Például: 14-188-0/2 = a 14-es megye, 188-as településének, 0. sorszámú objektumát jelölő második név) Az azonosítók generálásban az **1. melléklet** ad iránymutatást.

---

¹ Mellékletek: **1.** Az azonosítók generálásának menete **2.** Földrajzi koordináták generálása **3.** Útmutató a fajtakód meghatározásához **4.** Helyesírási útmutató **5.** Nyelvjárási és köznyelvi formák viszonya **6.** Útmutató a táblanév meghatározásához **7.** Útmutató a névszerkezeti elemzéshez **8.** Útmutató a funkcionális-szemantikai elemzéshez **9.** Útmutató a lexikális-morfológiai elemzéshez **10.** Útmutató a keletkezéstörténeti elemzéshez **11.** A helyfajták rövidítésének feloldása

2. megye

A mező numerikus (pl. Baranya megye: 11, Tolna megye: 12, Somogy megye: 13).

A települések megyéhez való tartozása a mai (2016) állapotok szerint történik. (Nem a szerint, hogy melyik megye kötetében jelent meg az anyag: azt a forrásjelölés mutatja.)

A megyék azonosító számát tartalmazó adatbázis a *Magyar Névarchívum/Háttérinformációk* fül alatt érhető el.

3. település = tel

A mező numerikus: a megyei kötetek esetében a kötetben megadott sorszám szerint jelöljük a településeket. A járási kötetek vagy más, nem megyei keretben készült gyűjtemények esetében folyamatos számozást adunk a megye településeinek, így jártunk el Hajdú-Bihar megye esetében is. Az új települések számkódját a koordinátor jelöli ki, így azt tőle kell elkérni.

4. sorszám = ssz

A kötetben megadott, a térképi azonosítást szolgáló sorszám kerül ide. Egyes kötetekben nincs térképi azonosító szám: itt mechanikusan (pl. betűrend szerint) megszámozzuk a tárgyaló szócikkeket. Az egy objektumot jelölő összes helynévi adat azonos sorszámot kap. A települést jelölő névadatok minden esetben a 0. sorszámot kapják.

5. földrajzi koordináták (szélesség) = szél

Ezt az információt a táblaneveknél csak egyszer kell megadni, a /1 vagy (ha ilyen nincs) a perjel nélküli azonosító rekordjában. A Google Earth programban letett helyjelölők nevére jobb klikkel kattintva a tulajdonságok fül alatt láthatjuk a szélességi fokokat, pl: 46°30'52.64"É. Ezt másoljuk a **szél** oszlopba.

Mivel a Magyar Digitális Helynévtárba való feltöltéshez tizedesjegyes szerkezetű koordináták szükségesek, a Google Earth-ből beszúrt földrajzi koordinátákat át kell alakítani. Ehhez a **2. melléklet** nyújt iránymutatást.

6. földrajzi koordináták (hosszúság) = hossz²

7. a lokalizáció pontossága = lokal

Valamennyi korábbi kötet (pl. BMFN., SMFN.) kis méretű vaktérképeken ábrázolta a lokalizálásokat, ezek alapján a helynévtár térképes platformján nem lehet földrajzi hitelességű pontos ábrázolást létrehozni. Ezeknél a forrásanyagoknál tehát a **lokal** mező üresen marad.

A HBMH. esetében valósul meg eddig egyedül a pontos ábrázolás: itt a mezőbe **minden névhez** (amelyet pl. nem lehet pontosan lokalizálni, ahhoz is) * került a mezőbe. Így járunk el a későbbiekben a sorozat többi számával, illetve a digitális helynévtárba bekerülő majdani névgyűjteményekkel is.

8. a helynév nyelvi hovatarozása = ny

A meglévő kiadványok (pl. BMFN., SMFN.) többnyelvű településeinek meg van jelölve a név nyelvhasználói körének nyelve, pl. német, cigány, szláv stb., ezek a megfelelő rövidítéssel kerülnek be a mezőbe (n., c., szl.).

A névforma magyar nyelvűségére azonban nem utalunk: ahol ez a mező nincs kitöltve, az magyar névhasználatra utal. Amennyiben a történeti adatoknál nincs nyelvi rövidítés, de világos, hogy német, szerb-horvát stb. névforma adata, a német, szerb-horvát stb. minősítést jelöljük a másutt is alkalmazott rövidítéssel.

9. évszám = év

Amennyiben egy forráshoz több évszám tartozik, azok külön rekordot jelentenek annak ellenére, hogy minden más információ ugyanaz marad.

Az élőnyelvi adatoknál az első ütemben ez a rovat üresen marad, csak a település adatainak rögzítését követően töltjük ki: az élőnyelvi adatoknál a második ütemben ide a gyűjtés éve

---

² Lásd 5. pont.

kerül (ha több ilyen év meg van jelölve, akkor ezek közül a legutolsó), illetve ennek hiányában a kötet megjelenésének éve.

10. helynévadat = adat

Az élőnyelvi adatoknál ez fonetikus lejegyzésű formát takar (pl. *Kosút Lajos ucca*), a történeti adatoknál pedig betűhív formát (pl. *Dobor Uttza*). Az adat ismétlődésére egyes forrásokban ~ jel is utalhat, ezt Baranya megye esetében az előtte lévő adatra vonatkozóan tekintjük, Somogy és Tolna megye esetében viszont a ~ mindig az élőnyelvi adatra vonatkozik. A ~ jel helyett a megfelelő betűhív formát adjuk meg adatként az adatbázisban.

Ha egy-egy történeti adat idézetben szerepel, pl. „az Ígett tó kiszáradt” a nyelvi adat mezőben csak magát az adatot tüntetjük fel, és az egész idézetet (adattal együtt) betesszük az objektuminformáció mezőbe, pl. *Ígett tó* kerül az adat oszlopba és „az Ígett tó kiszáradt” az objektuminformáció oszlopba.

A történeti adatok mellett álló római szám (pl. *Varga völgy II.*) az adat része, együtt szerepel tehát a névadattal az adat mezőben. A római számok standard alakját latin betűs írással adjuk meg, pl. *Vénkert II. dűlő* standard alakja: Vénkert Második dűlő.

A névadatok bel- vagy külterülethez tartozását nem jelöljük, egy-egy objektum azonosítására a sorszám szolgál.

Ha a népi névvel azonos a hivatalos névváltozat: azaz pl. ilyen jelzést találunk: „*Fő utca* [~]”, akkor a ~-vel jelölt hivatalos névforma nem kap új rekordot, de az objektuminformáció mezőben megjegyezzük: „A Fő utca hivatalos név is.”

Somogy és Tolna megye esetében előfordul, hogy a térszinformára utaló elem hozzátartozik a névhez: ilyenkor rövidítve ugyan, de kurzívan áll, pl. *Piac r, Cseriti d.* Ezeket a rövidítéseket az adat mezőben és a helyfajta mezőben egyaránt fel kell oldanunk.

11. forrás = forr

Itt az adatbázisban közvetlenül feldolgozott munkára rövidítéssel utalunk, továbbá a megfelelő lapszámot tüntetjük fel, kettősponttal elválasztva, szóköz nélkül, pl. HBMH. 1: 126 (azaz a HBMH. 1. kötetének a 126. lapján található az adat).

Ha egy-egy névadatra vonatkozó információ két lapon szerepel (pl. a névadat a 41. lapon van, de az objektum leírása a 42. lapon), csak azt a lapszámot szerepeltetjük, ahol az adat található (ha maga a névadat elemei kerülnek két lapra, akkor mindkét lapszámot feltüntetjük: 41–42).

12. háttérforrás = hátforr

Ide a közvetlen forrásként használt (a 11. mezőben feltüntetett) munkának az adatokhoz kapcsolódó forrásutalásai kerülnek (erről nem készül lista, mert az adott munkák bevezetőiben ezek feloldása megtalálható).

Egy cellában több forrás is feltüntethető, ha az a kérdéses munkában így szerepel.

A források jelzése a szövegfile-ban gyakran összevontan történik: pl. BC3–5: *Mekényes*, ami azt jelzi, hogy a három forrásban azonos adatforma szerepel. Az összevont forrásjelzéseket az adatbázisban szétszedve, azaz hozzájuk önálló rekordokat rendelve adjuk meg, mindegyik mellett feltüntetve a megfelelő névadatot is: BC3 — *Mekényes*, BC4 — *Mekényes*, BC5: *Mekényes*.

13. helyragos forma vagy formák = rag

Egyes neveknél szerepelnek a hol? és/vagy honnan?, hová? kérdésre felelő határozóragos formák, ezek a forrásból az ott található, rövidített módon kerülnek be a mezőbe, a német és a délszláv adatoknál ez prepozíciós formákat jelent.

Ha pl. tótani okok a teljes ragos névforma közlését kívánják meg, akkor a cellába ilyen formában kerül be az adat.

14. helyfajta

Itt szerepelnek a hely fajtajára, művelési jellegére utaló információk. A feldolgozott forrás gyakran rövidített formában adja meg ezt az információt, pl. d. dűlő, e. erdő. Ezt a rövidítést minden esetben fel kell oldani, tehát ebben a mezőben nem állhat rövidítés. A rövidítések

feloldását tartalmazó listát a Magyar Névarchívum/Háttérinformációk/Bevezetők fül alatt kötetenként érhetjük el, illetve a **11. melléklet** is segítségünkre lehet.

Az objektum helyfajtaját mindegyik adathoz felvesszük, de a történeti adatoknál csak azokat, amelyek az adott névformához kapcsolódnak, azaz a történeti adatokra utaló [ ]-en belül szerepelnek. Ha a névnek csak történeti adatai vannak, és a szögletes zárójelen kívül mégis szerepelnek rövidítések, azokat az objektuminformáció oszlopban vesszük fel, tehát a **49.** [K8: *Fertályos*; sz] S, sz. esetében az objektuminformáció oszlop a következőket tartalmazza: Ma sík, szántó.

A kötetekben nem feltétlenül csak rövidítések szerepelnek, pl. Híd, D, egy része Te. / É, a falu evangélikus temploma. / É. Tejbegyűjtő hely. A rövidített helyfajtaikat feloldjuk és vesszővel kapcsoljuk, pl. híd, domb, egy része temető vagy: épület, a falu evangélikus temploma vagy épület, tejbegyűjtő hely. Ebben az oszlopban semmit nem kezdünk nagybetűvel és nem zárjuk írásjellel a helyfajta vonatkozó információt.

Néhol meg kell bontani a szöveget: D, e, ahol P. sz. „hajdan sok őz volt”. Pontosabban kecskelegelő lehetett. (Ez feloldva: Domb, erdő, ahol Pesty szerint „hajdan sok őz volt”. Pontosabban kecskelegelő lehetett.) Ebben az esetben az objektuminformációba a következő kerül: Domb, erdő, ahol Pesty szerint „hajdan sok őz volt”. Pontosabban kecskelegelő lehetett. A helyfajtaához ezt írjuk: domb, erdő, pontosabban kecskelegelő.

15. helyfajta numerikusan = loc.num

A kettős besorolású (pl. szántó és domb) objektumokat mindig a szerint minősítjük, hogy a név milyen minőségében jelöli meg (leginkább alaprész szerepű földrajzi köznévvvel) a kérdéses helyet, pl. a *Kopasz-domb* helynév helyfajta szántó és domb. Ez esetben a numerikus helyfajta alapját a domb jelenti.

Ezt az információt a standardizált alakoknál csak egyszer kell megadni, a /1 vagy (ha ilyen nincs) a perjel nélküli azonosító rekordjában.

A helyfajta numerikus megjelölését a **3. melléklet** tartalmazza.

16. az objektumra és a hely nevére vonatkozó információk = obj.inf

Ide kerülnek a hely birtoklására, egyéb történeti viszonyaira vonatkozó információk, továbbá a nevek keletkezését érintő magyarázatok. Itt kapnak helyet továbbá mind a névhasználóktól származó, mind pedig a közzetevőktől való megjegyzések.

Ha szögletes zárójelben [Kossuth Lajos utca] forrás nélkül szerepel adat, az hivatalos névnek számít, annak évszámához ugyancsak az élőnyelvi adathoz írott évszám kerül, az objektuminformáció rovatba pedig pl. „A Kossuth Lajos utca hivatalos név.” megjegyzés. Ha a népi névvel azonos a hivatalos névváltozat: azaz pl. ilyen jelzést találunk: „Fő utca [~]”, akkor a ~-vel jelölt hivatalos névforma nem kap új rekordot, de az objektuminformáció mezőben megjegyezzük: „A Fő utca hivatalos név is.” Ha az utcának csak egyetlen, szögletes zárójelben lévő adata van, akkor is használjuk a „A Kossuth Lajos utca hivatalos név is.” formulát. Az objektumra és a helyre vonatkozó információt a standardizált alakoknál csak egyszer kell megadni, a /1 vagy (ha ilyen nincs) a perjel nélküli azonosító rekordjában.

17. szócikk

Azoknál a forrásoknál, ahol az anyag szócikk formában is fel van dolgozva, megjelenítjük ilyen változatban is a neveket. Minden egyes szócikk anyaga ide is bekerül, attól függetlenül, hogy hány adatot tartalmaz. Egyes kötetek nem tartalmaznak szócikk formákat, ez esetben ezt az oszlopot üresen kell hagyni. Pl. 2012: *Áchim András utca*, 2004: *Áchim András utca*, 1977: *Áchim András utca*, 1959: *Áchim András utca*, *Királyhágó utca*, 1959: *Török utca*, 1929: *Királyhágó utca*, *Török utca*, 1896: *Török zugot*.

18. fotó

A helyről készült fotóra történő utalás \$ szimbólummal történik Ehhez lásd például Magyar Névarchívum adatbázis/Újabb kori adatbázis/Hajdú Bihar megye/Bocskai kert.

Ezt az információt a táblaneveknél csak egyszer kell megadni, a /1 vagy (ha ilyen nincs) a perjel nélküli azonosító rekordjában.

Csak a HBMH. 1 esetében van néhány objektumhoz fotó, így a többi kiadvány esetében ezt az oszlopot üresen kell hagyni.

19. **standardizált név = standard**

A magyar nyelvű nevek standardizálására a nyelvi elemzés részeként kerül sor. A nem magyar neveket nem standardizáljuk, ezekben az esetben a névadatot bemásoljuk a standard oszlopba (a dőlt betűket állóra formázzuk).

Mind az élőnyelvi, mind pedig a történeti adatok esetében megadunk standardizált formát, abban az esetben is, ha ez semmiben nem különbözik a nyelvi adattól.

Ehhez a **4. és 5. melléklet** ad iránymutatást.

20. **táblanév**

Az azonos sorszámú helynévadatokhoz azonos táblanevet rendelünk. A táblanév előállításában a **6. melléklet** ad iránymutatást.

21. **névszerkezet**

A helynevek nyelvi elemzését az adatbázis kutatói moduljában tesszük majd hozzáférhetővé. Ennek egyik részét a helynévalakok névrészekre és névelemekre történő bontása képezi. A névszerkezet mező kitöltéséhez a **7. melléklet** ad iránymutatást.

22. **FSz1**

A mező a **névszerkezet** mezőre épül. Az **FSz1** és **FSz2** mezőket egy időben töltjük ki, miután kitöltöttük a névszerkezet oszlopot. Itt ugyanis a névszerkezeti egységekre (névelemek és névrészek) bontott helynevet elemezzük tovább, számkódokkal ellátva. Az **Fsz1** és **Fsz2** mezők kitöltéséhez a **8. melléklet** ad iránymutatást.

23. **FSz2³**

24. **LM1**

A mező a **névszerkezet** mezőre épül. Az **LM1** és **LM2** mezőket egy időben töltjük ki, miután kitöltöttük a névszerkezet mezőt. Az **LM1** és **LM2** mezők kitöltéséhez a **9. melléklet** ad iránymutatást.

25. **LM2⁴**

26. **keletkezéstörténet = keletk**

A **keletk** mező kitöltéséhez a **10. melléklet** ad iránymutatást.

Mellékletek:

1. Az azonosítók generálásának menete
2. Földrajzi koordináták generálása
3. Útmutató a fajtakód meghatározásához
4. Helyesírási útmutató
5. Nyelvjárási és köznyelvi formák viszonya
6. Útmutató a táblanév meghatározásához
7. Útmutató a névszerkezeti elemzéshez
8. Útmutató a funkcionális-szemantikai elemzéshez
9. Útmutató a lexikális-morfológiai elemzéshez
10. Útmutató a keletkezéstörténeti elemzéshez

---

³ Lásd 22. pont.

⁴ Lásd 24. pont.

1. melléklet: Az azonosítók generálásának menete

2. A meglévő Excel-táblázatban az A, B, C oszlopok helyére másoljuk a *megye*, *település* és a *sorszám* oszlopokat.
3. A *megye* oszlopban a következő cseréket végezzük el (Szerkesztés menü Cseré parancssal az egész oszlop kijelölése után):
  - Baranya esetében: 11 > 11-
  - Tolna esetében: 12 > 12-
  - Somogy esetében: 13 > 13-
4. A *település* oszlopban a település sorszámát cseréljük a sorszám és kötőjel kapcsolatára, tehát például Mekényes esetében: 1 > 1- cserét végezzük el.
5. A *sorszám* oszlopban a sorszámot követő pontot cseréljük /-re.
6. Az azonos objektumot jelölő nevek sorszámát a következőképpen változtatjuk meg:
  - Az első sorszámnál a perjel után 1-t írunk.
  - Kijelöljük az egész oszlopot → jobb klikk → cellaformázás → szöveg
  - Ezt követően a mező jobb sarkára állunk, s az ott megjelenő keresztet lehúzzuk addig, amíg az adott objektum nevei tartanak.
  - Ha egy objektumhoz egy név tartozik, a sorszám után álló perjelet töröljük.
7. Az így létrejött első három oszlopot összefűzzük a következő módon:
  - Egy újabb oszlopot illesztünk a táblázat elejére.
  - Az A2 cellára állunk.
  - Beszúrás menü/2007-es Wordben Képletek → Függvény
  - A függvény kategóriája: Mind
  - A függvény neve: Összefűz
  - A Szöveg 1 mezőbe a \$b2, a Szöveg 2 mezőbe a \$c2, a Szöveg 3 mezőbe a \$d2 parancsokat írjuk → Kész
  - Ezt követően az A2 mező jobb sarkára állunk, s az ott megjelenő keresztet lehúzzuk a táblázat végéig.
8. A táblázat első oszlopát átállítjuk szöveg formátumúvá (kijelölés, jobb klikk, cellaformázás, szöveg).
9. A táblázat első oszlopát kivágjuk, átmásoljuk egy Word dokumentumba, majd visszamásoljuk az Excel-táblázatba. Kis ikon: Beillesztés beállításai, Célformátummal egyező formátum
10. B, C, D oszlopokat töröljük.

2. melléklet: Földrajzi koordináták generálása

Az E és az F oszlopban található **szél** és **hossz** oszlop jelenleg a Google Earth program koordinátáit tartalmazza, ezeket az adatbázis építése során szűrtük be ide. A Magyar Digitális Helynévtár térképén való lokalizáláshoz a koordinátákat módosítanunk kell.

Ennek menete a következő: mivel a függvény az R és az S oszlopokkal dolgozik, az R és az S oszlop helyére üres oszlopokat szűrünk be. Utánuk szükséges beszúrunk további 8 üres oszlopot. (Az R oszlopot kijelöljük → jobb klikk, beszúrás, ezt tízszer megismételjük) Ennek eredményeképpen R-AA-ig 10 üres oszlopot kapunk.

Az R és S oszlopba bemásoljuk a település E és F oszlopát, majd minden koordináta elé beszúrunk egy szóközt. (Ctrl+H billentyűparancs lenyomásával pl. 46° → szóköz46° és 16° → szóköz16°)

Megnyitjuk a koordinata.xls fájlt és a T2-AA2 mezőket kijelöljük és átmásoljuk a település T2-AA2 mezőjébe. A másolás után a jobb alsó sarokban a plusz jelet lehúzzuk a táblázat aljáig.

Kijelöljük a T oszlopot és beszúrunk elé még két oszlopot. Kijelölöm a V és W oszlopot és átmásolom ide. Az így megjelenő táska jelre kattintva kiválasztom a: *csak az értéket* fület. A maradék oszlopokat, amit előállítottam, törlöm (V-AC és R-S).

Végül a T és U oszlopot kivágom és beszúrom az eredeti helyre őket: E és F oszlop. Itt az E1 mezőbe a **szél**, az F1 mezőbe a **hossz** rövidítést írom.

3. melléklet: Útmutató a fajtakód meghatározásához

Amikor a nevek által jelölt helyeket kategorizáljuk (azaz helyfajtába soroljuk: kitöltjük a fajtakód mezőt), akkor nem magukat a neveket, hanem a denotátumaikat minősítjük. Ezt azonban nem a nevektől függetlenül tesszük, mert bennünket elsősorban a nevek mint nyelvi jelek érdekelnek, amelyekben ráadásul igen gyakran az is kifejeződik, hogy a névadók-névhasználók milyen típusú helynek tekintik a kérdéses denotátumot. Ezt a kategorizációs szempontot a nevekben lévő földrajzi köznevek mint a nevek alaprészei fejezik ki. E névösszetevőkre azonban automatikusan nem hagyatkozhatunk a helyfajta meghatározásában, mert:

- nem minden névben van ilyen névrész (*Debrecen*).
  - egyes nevekben a földrajzi köznevek egyenesen félrevezetőek is lehetnek (*Sárospatak* 'város').
- Maguk a földrajzi köznevek is több jelentéssel rendelkezhetnek, s így több helyfajta is jelölhetnek (*hegy* 'kiemelkedés', 'szőlőskert', *rét* 'kaszáló', 'mocsár').

Az adatbázisunkban a helyfajtaról információt adhat:

- egyrészt maga a név földrajzi köznévi része (de, mint láttuk, a fenti bizonytalanságokkal együtt)
- a helyfajta mező szöveges (rövidítéses) anyaga, amely (ha egyáltalán ki van töltve) egyfelől a hely jellegét, másfelől a művelési ágat tünteti fel – ez utóbbi kettő azonban a mi értelmezésünkben és rendszerezésünkben akár különféle helyfajta is lehet, pl. domboldal és legelő egyszerre, ám az ilyen objektumok is csak egyfajta fajtakódot kaphatnak

A fajtakód megállapításában tehát egyszerre kell támaszkodni

- a névben meglévő földrajzi köznévi részre és
- a helyfajta mezőre

1. Ha mindkettő azonos helyfajta mutat, a fajtakód meghatározás értelemszerűen adódik

Kis-hegy – *hegy* és *erdő* – *hegy* lesz a fajtakód

2. Ha a névben lévő földrajzi köznévtől a helyfajta mező információja egyértelműen eltérő fajtajelleget jelez, akkor ezt tekintjük a fajtakód szempontjából meghatározónak

Kis-hegy – *lakott hely* – *lakott hely* lesz a fajtakód is

(ilyenkor pl. a toldalékos forma is segíthet a biztos besorolásban: *Kishegyben*)

3. Ha azonos névhez különböző korban tartoznak különböző helyfajta megjelölések, akkor azonos objektumot jelölő nevek is kaphatnak más-más fajtakódot

Pl. a fenti *Kis-hegy* egyik adata a 19., a másik a 20. sz.-ből való

4. Ha a földrajzi köznévi névrészt is tartalmazó név különböző korból való adatai között csak egynél van helyfajta megjelölve, akkor az érvényes kódot egy-egy szűkebb időhatáron belül (pl. fél évszázadon belül) ennek, ill. a névbeli névrésznek az alapján vagy egyezően vagy akár eltérően az összes adatra vonatkozóan állapítjuk meg

5. Ha nincs egyetlen adatnál sem helyfajta megjelölve, akkor a fajtakódot a név földrajzi köznévi alakja alapján állapítjuk meg

6. Ha a névben nincs földrajzi köznévi névrész, akkor a fajtakódot a helyfajta mező információi alapján állapítjuk meg (ill. akár saját tudásunk alapján is, pl. közismert makrotoponimák esetében)

Ha ilyenkor a helyfajta mezőben két vagy több fajtajegy is meg van említve, akkor az elsődlegesnek tekinthető (mert eleve létező) jegy alapján sorolunk be

Pl. *hegy* és *erdő* esetében *hegy*, *domb* és *szőlő* esetében *domb*

7. Ha névben nincs földrajzi köznévi névrész, és a helyfajta rovatban sincs semmiféle információ, akkor a fajtakód **90**, pontosabban meg nem határozható jellegű hely lesz

11 folyóvizek nevei (természetes erek, patakok, folyók, mesterséges árkok, csatornák megnevezései)
Pl. *Kerka*, *Köles-ér*

12 állóvizek nevei (természetes tavak, időszakosan vízzel telt mélyedések, mesterséges víztározók, halastavak megnevezései) Pl. *Balaton, Halastó*

13 álló és folyóvizek részeinek nevei (öblök, folyószakaszok, vízfelületek, forgók, örvények, zúgók, vízesések, vizek egymásba ömlésének helyei, víz alatti mélyedések megnevezései) Pl. *Ősszefolyás*

14 források, kutak nevei (természetes és mesterséges vízvételi helyek, folyók forráshelyének megnevezései) Pl. *Artézikút, Ancza kútja*

21 vízpartok, partszakaszok, árterületek, gátak, töltések nevei Pl. *Andrási-gát, Brassó-gát*

22 félszigetek, víztörők, földnyelvek nevei Pl. *Tihanyi-félsziget*

23 szigetek, szirtek, zátonyok, homokpadok nevei Pl. *Nyáros-sziget, Farkas-sziget*

24 mocsarak, lápok, nádasok nevei Pl. *Sós-mocsár, Halasi-nádas, Kis-nádas*

31 hegyek, dombok, halmok nevei Pl. *Kéri-hegy, Pródi-halom, Gerábi-domb*

32 völgyek, mélyen fekvő területek, dombok nevei Pl. *Almás-völgy, Bonyhádi-lapos, Gali-domb*

33 hegyek és völgyek részeinek nevei (emelkedők, lejtők, domb- és hegyoldalak, hegytetők, magaslatok, dombhátak, hegycsúcsok, fennsíkok, szakadékok, szorosok, barlangok, sziklák megnevezései) Pl. *Cseri-szakadék, Tölgyesi-domboldal*

34 sík, egyenes felszínű területek nevei Pl. *Öreg-sík, Fennsík*

35 egyenetlen felszínű, gödrös, hullámos területek nevei

40 tájnevek Pl. *Kórógy, Miragy*

51 szántóföldek nevei Pl. *Radácsi-dűlő, Alapsai-hosszú-szántók*

52 kertek nevei Pl. *Aka-kert, Öreg-kert*

53 gyümölcsösök nevei Pl. *Biedermann-gyümölcsös, Árva-kert*

54 szőlők nevei Pl. *Alsó-szőlő, Csokonai-kert*

55 rétek, kaszálók nevei Pl. *Alsó-Botos-rét, Bozsó-sziget, Bikakaszáló*

56 legelők és legelőrészek nevei Pl. *Badici-legelő, Csikólegelő, Csűrhejárás*

57 erdők, ligetek, bokros helyek, erdőrészek (vágások, irtások nevei) Pl. *Baka-irtás, Erzsébet-liget, Csahér*

61 közigazgatási nevek (országnevek, megyék, járások, településnél nagyobb egységek megnevezései)

62 helységnevek (falvak, városok, puszták megnevezései) Pl. *Pécs, Hajdúvid, Almásipusztá*

63 falu- és városrészek, zöldterületek, parkok, temetők megnevezései Pl. *Babaliget, Park, Keleti temető*

64 utcanevek (belterületek útjainak, utcáinak, tereinek, sétányainak stb. megnevezései) Pl. *Holló László sétány, Kút utca, Petőfi tér*

65 tanyanevek Pl. *Ignáth-tanya, Kis-tanya*

70 lakóháznevek (magán- és bérházak, villák, nyaralók, vikendházak, erdészházak stb. megnevezései) Pl. *Kutasi erdészház, Breznai-villa, Vikendház*

71 középületek (templomok, kolostorok, várak, ill. ezek részei: bástyák, tornyok, kapuk, udvarok megnevezései) Pl. *Kanca kolostor, Baptista templom*

72 kocsmák, csárdák nevei Pl. *Békás csapszék, Pagony, Tirimpó csárda*

73 gazdasági célú építmények nevei (gyárak, üzemek, malmok, bányaépületek, illetőleg állattelep, istálló, magányos hodályok, pajták, géptelepek stb. megnevezései) Pl. *Juhtelep, Faszindelyes istálló*

74 állomásnevek (pályaudvarok, vasútállomások, autóbuzsmegállók stb. megnevezései) Pl. *Attala vasúti megállóhely, Külső buszmegálló*

75 utak, dűlőutak és vasútvonalak megnevezései Pl. *Bocskai nyiladék, Tejház dűlő, Bajai vasút*

76 hídnevek Pl. *Nagy híd, Vashíd, Béke híd*

77 kisebb építmények nevei (kereszték, köztéri szobrok, vadászlesek, őrtornyok, vadetető, mész- és szénégető kemencék, döngkutak stb. megnevezései) Pl. *Antalék keresztje, Döngkút*

78 bányák, homok- és agyagvételi helyek stb. nevei Pl. *Homokgödör, Cseszlényi-kavicsbánya*

79 határvonalak, mezsgyék, határpontok, határjelek nevei Pl. *Hosszú-mezsgye, Hármashatárhegy*

90 pontosabban meg nem határozható jellegű hely

91 dűlőút és dűlőföld együtt

4. melléklet: Helyesírási útmutató

Az alábbiakban csak a több lexémából álló helynevek írására térünk ki az egybe- és a különírás, illetve a kis és nagy kezdőbetűk használatának szabályaira.

1) Egybeírások az alábbi névtípusok

- települések neve (bármilyen szerkezetű, nem hivatalos, történeti stb. névről is van szó)
- településrészek, ill. külterületi lakott helyek megnevezései:
  - ezek jellegzetesen a földrajzi köznévi utótagjukról ismerhetők fel: *Ferencváros* (városrész), *Alsófalu*, *Alszeg*, *Alszer* (településrészek), *major*, *puszta*, *szállás*, *háza*, *bokor*, *akna* stb. utótagú nevek mint külterületi lakott helyek nevei
  - egybeírások a természeti nevekből alakult településrész-nevek is: *Nagyerdő*, *Pasarét*, *Rózsadomb*, amelyek *erdő*, *rét* stb. neveként kötőjeles írásmóddal állnának
  - kivétel: ha a jelzői rész különírandó nevet tartalmaz, az utótag kötőjellel kapcsolandó: *Baros Gábor-telep*, *Kovács János-akna*
- ha a névben nincsen földrajzi köznév: *Ebédlátó*, *Szakállszárító*, *Kőember*, ezeket akkor is egybeírjuk, ha a megfelelő közszoói szerkezetet különírnánk: *Nekaszárd*, *Huszárokelő*
  - kivétel: ha a szerkezet grammatikailag jelölt: *Keveset érő* (lásd a 3) pontban is)
- ha a név összetett szóként értékelhető földrajzi köznévből áll: *Disznólegelő*, *Kőbánya*, *Szőlőhegy*, *Szenesgödör*, *Jegyzőlakás*, *Kántortag*, *Mélyföld*, *Leventeotthon*, *Hármashomp*, *Hamuház*, *Várhely*, *Gazdaház*, *Kertészház*, *Ispánlakás*, *Sertéslegelő*, *Mesterház*, *Kántorház*, *Doktorház*, *Bolgárkertészet*, *Berektő*.
  - ezek listáját igen nehéz meghatározni: alapul szolgálhat a FNH listája, még akkor is, ha ez meglehetősen esetlegesnek tűnik, mivel irányadó lehet az ide tartozó szavak típusát illetően, azaz e lista tkp. bővíthető olyan szavakkal, amelyek az itteniekhez hasonló szerkezetűek (lásd pl. a *legelő* utótagú összetételeket), de segítségünkre lehet a FKnT. is.
- ide sorolhatók az olyan, helynévnek csak tágabb értelemben tartható, de a névtárak által felsorolt nevek, amelyek főleg épületeket, építményeket jelölnek, s ezek közszoóként egybeírandó szóösszetételek: *Vasútállomás*, *Órház*, *Turistaház*, *Lakótelep*.
- a földrajzi nevekben előforduló földrajzi köznevet vagy földrajzi jellegű szót nem tartalmazó jelöletlen szó szerkezeteket és mondatértékű kifejezéseket egybeírjuk, pl. *Aprólépések*, *Szépleány*, *Nekaszárd*, *Háromszázgarádics*.

2) Kötőjellel írandók az alábbi névtípusok

- ha a név utótagjaként olyan földrajzi köznév szerepel, amelyet a FNH a kötőjellel kapcsolandók között sorol fel: *hegy*, *rét*, *dűlő*
  - a földrajzi köznevek csoportjai közül messze ez a legnépesebb, ezért inkább a kivételeket célszerű megjegyezni: egyrészt az 1) pontban említett település(rész)t jelölő egybeírásokat, másrészt a 3) pontban említett különírandókat
  - a földrajzi köznévi utótagot tartalmazó nevek előtagja lehet közszoó vagy tulajdonnév is: *Sós-patak*, *Bogács-rét*
  - az előtag egybeírandó, ha egyébként is egybeírandó lenne: *Máriapusztai-tábla*, *Ebédlátó-hegy*
  - az előtag különírandó, ha egyébként is különírandó lenne: *Veres János-patak*
  - az utótagként álló földrajzi köznév összetett szó is lehet, akkor ez is egybeírandó: *Külső-kőbánya*, *Nyolcasi-disznólegelő*
- ha a név utótagjaként helynévként értékelhető névrész áll: *Külső-Ebédlátó*, *Nagy-Villám*
  - az utótag értékét gyakran csak névrendszertani összefüggések alapján lehet eldönteni, pl. szerepel a név a jelző nélküli formában is
  - ilyenkor az utótag nagy kezdőbetűvel áll

- többszörös kötőjeles írásmódot akkor alkalmazunk, ha akár az elő-, akár az utótagban eleve kötőjeles írásmódú névrész szerepel
  - a földrajzi köznévi utótag előtt áll ilyen névrész: *Alsó-Döbrési-rét*
  - az utótag eleve kötőjeles írásmódú: *Külső-Ebédlátó-domb*
  - a neveket legfeljebb három részre tagolhatjuk a kötőjeles írásmóddal: *Kutasérparti-Alsó-csatorna*
- ha az előtag szintagma (de nem helynév), és az utótagot kötőjellel kapcsoljuk a névhez, akkor az előtagot egybeírjuk, függetlenül attól, hogy szintagma, és nem összetétel, pl. *Szépasszony-völgy*, *Németasszony-föld*.
- ha egy földrajzi név egyik tagja egybeírt településrésznévből, ennek kötőjellel vagy különírt, nem településnév jellegű változatából egyaránt származtatható, mindig az egybeírt, településrésznévi formát vesszük alapul, pl. *Gubástó* (helységrésznév), *Gubás-tó* > *Gubástói-csatorna*.
- ha egy többtagú földrajzi névről nem állapítható meg, hogy előtaggal vagy utótaggal való bővülés révén keletkezett, akkor a nevet előtaggal bővült földrajzi névként kezeljük, pl. *Fekete-Sár-patak*, *Nagy-Tó-szer*.
- ha a bővülés folytán az első két tag személynévként is értelmezhető, akkor az ennek megfelelő írásmódot részesítjük előnyben, pl. *Kis Pál-sziget*.
- a kötőjeles kapcsolás olyan esetekben is érvényesül, amikor a közzői helyesírás szerint az alakulatot formailag összetételnek kellene tekinteni, vagy különírnánk, pl. *Kő-hegy*, *Templom-völgy*, *Kiosztott-földek*, *Tanulmányi-erdő*.
- betűszóhoz kapcsolt utótagok: *MABI-üdülő*, *MÁVAG-üdülő*
- *szálloda*: külön nagybetűvel: *Béke Szálloda*

3.) *Különírandók* az alábbi névtípusok

- az utak, utcák és más közterületek nevei
  - ezek a második névrészként álló földrajzi köznévről egyértelműen felismerhetők, listájukat a FNH is megadja
  - az utcanévek bővítményi része akár több szóból is állhat: ha ez tulajdonnév, annak megfelelően írjuk: *Mosoni-Duna sétány*, *Fehér Hajó utca*. -- ha viszont az előtag olyan helynév, amely eredetileg kötőjeles írásmódú földrajzi köznévi utótagja miatt, utcanév részeként ezt egybeírjuk: *Szemlőhegyi utca*. A megállóhelyekre szintén ezt a szabályt alkalmazzuk, pl. *Kápolnadűlő megállóhely*. Ha viszont az utcanév egésze kap egy újabb jelzőt, azt különírjuk, pl. *Belső Új sor*, *Alsó Körtvélyes utca*.
  - különírjuk az utcanév egésze előtt álló megkülönböztető szerepű jelzőt: *Alsó Törökvész út*, *Felső Törökvész út*
- épületek, építmények nevei, abban az esetben is, ha a benne működő intézmény nevével van helyként is megjelölve: *Református temető*, *Hagymási csárda*, *Alsó iskola*, *Veres templom*
  - kivételt képeznek azok az idetartozó nevek, amelyeknek az előtagja személynév vagy ilyen jellegű szó, ezek kötőjellel írandók: *Anna-templom*, *Hajzer-ház*
  - ugyanígy kezeljük a tanyaneveket is, ha ezek előtagja személynévi jellegű szó: *Kovács-tanya*, *Kis Péter-tanya* (egyéb esetben azonban a tanyaneveket lakott hely neveként kezeljük a *puszta*, *szállás*, *major* utótagú nevekhez hasonlóan)
  - az épületek neveit intézménynévként kezeljük, a hivatalos neveket nagy kezdőbetűvel írjuk (pl. Általános Iskola)
- jelölt összetételek
  - jelölt birtokos jelzős összetételek, abban az esetben is, ha az utótag földrajzi köznévi: *Döbrés alja*, *Híd ága*, *Hársas vége*, *Duna menti*, *Pilis alji*.
  - jelölt határozós szerkezet, abban az esetben is, ha az utótag földrajzi köznévi: *Gyepre járó*, *Tóra dűlő*
  - jelölt tárgyas szerkezet: *Keveset érő*
- névutós és határozós szerkezetek: *Szőlőhegy alatt*, *Csárda mellett*, *Túl a Kraszna*

- o ha a különírt nevek előtaggal vagy utótaggal bővülnek, azokat is külön írjuk:
  - előtaggal: *Alsó Keveset érő, Külső Döbrés alja*
  - utótaggal: *Keveset érő dűllő, Döbrés alja lapos*
- o hátravetett jelzők esetében: *Hosszú-dűllő felső, Döbrés kettő*
- o különírandó személynévből vagy személyt jelölő szóból álló helynevek: *Veres Bálint, Pál deák*
- o előfordul, hogy különírt szószerkezetek is (*lőszös hát, öntöző főcsatorna, szorítógátas csatorna, teraszos sík* stb.) földrajzi köznévi szerepet töltenek be. Ezeket az előttük álló tagtól különírjuk.
- o az utcanévi utótag különírását az utcanévvé vált közszoói összetételekben is érvényesítjük, pl. *Fő utca, Mise út, Piac tér.*

4.) A latin fajtajelölő kifejezéseket minden esetben elkülönítjük az adattól, és az objektuminformáció oszlopban tüntetjük fel az adatot a teljes szöveggörnyezetével együtt. Például *Praedium Györgye* esetében a *Györgye* alak kerül az adat oszlopba, és ennek megfelelően csak ezt standardizáljuk, az objektuminformáció oszlopban viszont feltüntetjük a *Praedium Györgye* formát is.

5. melléklet: Nyelvjárási és köznyelvi formák viszonya

a közszoói névelemek esetében a jellegzetes, tendenciaszerű nyelvjárási hangtani változatokat köznyelvi formára alakítjuk:

agárcás > akácós

akó > akol

alla > alja

allu > alul

átó > által

bereg > berek

bozda, borza > bodza

bödönkút > bodonkút

csorgó > csurgó

déllő > delelő

déreltető > deleltető

dűllő > dűllő

ereszvény > eresztvény

fajzás > faizás

fekés > fekvés

felyeték > fejeték

fenyer > fenyér

folás > folyás

főjjű > felül

főszeg, főszög > felszeg

fűjeny, fűen, főheny, főhén, főény > főveny

gané, ganaj > ganáj

gunyhó > kunyhó

hajmás > hagymás

horgos > horhos

hostelok > hostélok

ihar > juhar

illő > elő

kalányis > kanális

Kátéesz > Ktsz

kopola > kopolya

körtélyös > körtélyes

körtvélyös > körtvélyes

lapis > lapos

lik, luk > lyuk

lucsi > luci

lucsis > lucos

ma > mál

má > mál

mocsila, mocsola > mocsolya

mohar > muhar

móna > molna

nyáros > nyáras

ódó > oldal

páskum, páksom > páskom

piharc > piac

rájcsor > rajcsúr

ré > rév

rekeszt > rekesz

remic, reméc > remis

széje > széle

székes > szikes

szödrös > szedres

szтина, isztina > esztina

szurdék, szurdik > szurdok

tekenő > teknő

tölös, töles > tölgyes

-- az *e* – *ö* megfelelés esetében ezt olyankor nem tesszük meg, amikor a köznyelvben is kétféle alak használatos: *szeg – szög, felett – fölött, veres – vörös*

-- a hangtani változatok megítélése gyakran nem egyszerű, a köznyelvitől nem tendenciaszerűen különböző nyelvjárási formákat meghagyjuk: *Csalános – Csinálos, Égeres – Egres*

A közszei elemek nyelvjárási formáinak köznyelviesítésében irányadónak tekintjük az ÚMTsz. címszó-kialakítási megoldásait.

A közszókkal nem azonosítható névrészek esetében hangtani standardizálást nem végzünk

A történeti adatok nyelvjárásias, ill. régies formáit ugyanazon szabályok alapján standardizáljuk, mint a mai nevek nyelvjárási jellegű elemeit.

6. melléklet: Útmutató a táblanév meghatározásához

A táblanevet az egy-egy objektumhoz tartozó különböző névformák, névváltozatok (az adatbázisban: standardizált alakok) közül választjuk ki. A táblanév meghatározást több gyakorlati szempont is indokolja. Ha pl. szótárt készítünk az adatbázisból, akkor a táblanév mintegy a többi címszó (standardizált névalak) fölött áll vezércímszóként. Ha térképen kívánjuk megjeleníteni a neveket olyan formában, hogy minden objektumot (denotátumot) csak egyetlen név jelezzen, akkor ebben a szerepben is a táblanév áll. Magát a táblanév terminust is úgy alkottuk meg, hogy kifejezze: olyasféle szerepe van, mint a települések határában álló névtáblákon vagy az utcanévtáblákon szereplő névalakoknak.

A táblanév kiválasztása tehát a standardizált névformák közül történik, a táblanév minden egyes adatbázisrekordhoz hozzárendelendő.

1. Ha **egy objektumhoz** csupán **egyetlen standardizált forma tartozik**, akkor a táblanév ezzel értelem szerint megegyezik.
2. Ha **egy objektumhoz több standardizált forma tartozik** (különbözőnek tekintjük a legalább egy morfémanyi eltérést mutató standardizált alakokat), akkor a táblanevet ezek közül az alábbi szempontok alapján jelöljük ki.
  - 2.1. Ha az objektumhoz **hivatalos név** is tartozik, akkor mindig az szerepel táblanévként.
    - Hivatalos neve **településnek, utcának** (ált. közterületnek), **intézménynévvel** jelölt helynek lehet, azaz olyan neveket tekintünk hivatalosnak, amelyhez valamely hatósági vagy ahhoz hasonló fórumon lezajlott névadás (hivatalossá emelés) kapcsolódik. Nem tekintjük hivatalosnak a különböző térképek (pl. kataszteri térképek) adatait.
    - Ha **több hivatalos név** szerepel az objektum nevei között (mert ezek időben váltották egymást), akkor mindig a **ma érvényes**, vagy ha ezt nem ismerjük: a névtár gyűjtésekor, kiadásakor érvényes forma szerepel táblanévként.

A legtöbb objektumhoz **nem tartozik hivatalos névforma**, ezeknél az alábbiak szerint járunk el:

- 2.2. Ha a standardizált nevek között **van élőnyelvi forma**, akkor (a történeti adatokkal szemben) mindig ez (vagy ezek) szerepel(nek) táblanévként.
  - 2.2.1. Ha csupán **egyetlen élőnyelvi formához** tartozik standardizált alak, akkor értelem szerint ez lesz a táblanév is.
  - 2.2.2. Ha **több élőnyelvi formához** tartozó standard alak közül kell táblanevet választani, akkor az alábbi szempontok szerint tehetjük ezt meg:
    - Az élőnyelvi alakok mellett **van(nak) történeti adat(ok)** is
      - Az az élőnyelvi alak szerepel táblanévként, amelyiknek **történeti előzménye** is van.
      - Ha több alakhoz is tartozik történeti előzmény, akkor a **régebb óta létező** forma lesz a táblanév alapja (a régiséget nem feltétlenül mechanikusan kell megállapítani, hanem akár névtipológiai érvek alapján: pl. a *-d* képzős alakok gyakran igen korai keletkezésűek – a történeti érték a táblanév megállapításában ilyen széles értelemben véve is fontos szempont).
    - Az élőnyelvi alakok mellett **nincsenek történeti adatok**

- A vélhetően **nagyobb régiségű** névalak lesz a táblanév.
- Ha természeti és műveltségi név közül kell választani, lehetőleg a **természeti név** legyen a táblanév.
- Ha áttetsző szerkezetű és etimológiailag elhomályosult név közül kell választani, lehetőleg az **elhomályosult név** legyen a táblanév.
- Kerüljük a túl bonyolult szerkezetű nevek táblanévvé emelését, az adott névrendszerbe **tipológiailag jobban beilleszkedő** név legyen a táblanév.

2.3. Ha a standardizált alakok között **nincs élőnyelvi forma**

2.3.1. Ha csupán **egyetlen történeti formához** tartozik standardizált alak, akkor értelem szerint ez lesz a táblanév is.

2.3.2. Ha **több történeti formához** tartozó standard alak közül kell táblanevet választani, akkor lényegében ugyanazon szempontok szerint tehetjük ezt meg, mint amiket a több élőnyelvi alak közül való választás esetében érvényesítettünk:

- A vélhetően **nagyobb régiségű** névalak lesz a táblanév.
- Ha természeti és műveltségi név közül kell választani, lehetőleg a **természeti név** legyen a táblanév.
- Ha áttetsző szerkezetű és etimológiailag elhomályosult név közül kell választani, lehetőleg az **elhomályosult név** legyen a táblanév.
- Kerüljük a túl bonyolult szerkezetű nevek táblanévvé emelését, az adott névrendszerbe **tipológiailag jobban beilleszkedő** név legyen a táblanév.
- A **mai élőnyelvi formákhoz** tipológiai szempontból leginkább **hasonló** változatot emeljük táblanévvé, azaz kerüljük továbbá (választási lehetőség esetén) a jellegzetes térképi nevek táblanévvé minősítését.

2.4. Ha a standardizált alakok között **magyar és nem magyar nyelvű változatok** is vannak, és a fenti elvek alapján nem határozható meg egyértelműen a táblanév, akkor mindig a **magyar** változat szerepel táblanévként.

2.5. Ha a standardizált alakok között **csakis nem magyar nyelvű formák** szerepelnek, akkor 2.2. és a 2.3. pontok alatt szereplő szempontok alapján választjuk ki a táblanevet.

7. melléklet: Útmutató a névszerkezeti elemzéshez

A helynevek nyelvi elemzését az adatbázis kutatói moduljában tesszük hozzáférhetővé.

A nyelvi elemzés egyik részét a helynévalakok névrészekre és névelemekre történő bontása képezi, amelyet a **névszerkezet** megnevezésű mezőben végzünk el.

A névszerkezeti elemzés a **standard** mezőn alapul: az itt található helynév névszerkezeti elemzését végezzük el. Az azonos nyelvi szerkezetet mutató, azonos fajtájú helyet jelölő alakok (tehát pl. valamennyi *Kis-hegy* nevű kiemelkedés) értelemszerűen azonos módon szegmentálандók, a szegmentálást minden egyes névadatra vonatkozóan (azaz minden rekordban, sorban) megadjuk.

Azokat a neveket, amelyek **nem magyar névhasználókhoz** tartoznak (hanem német, szlovén stb. nevek), nem elemezzük. Arra vonatkozóan, hogy idegen névvel van-e dolgunk, az adatbázis *ny* mezőjében találhatunk információkat (itt rögzítettük ugyanis a nyelvhez tartozást). Ha tehát ebben a mezőben bármilyen rövidítés (pl. n., szl.) szerepel, azzal a rekorddal nem kell foglalkoznunk.

A névszerkezet mezőben mindig kis kezdőbetűvel írunk, és sehol sem szerepelhet szóköz.

Az elemzéshez a nevekben elkülönítjük a **névrészeket**, illetve azokon belül a **névelemeket**.

Elsőként a **névrészeket** különítjük el, közéjük / jelet rakva, álló betűtípust használva.

Névrésznek a névalaknak azt a szegmentumát tekintjük, amely a név által jelölt helyről valamilyen információt közöl. A *Kis-ér* eszerint kétrészes név, mert azt közli a kérdéses objektumról, hogy 'olyan lassú vízfolyás (2) / amely kisebb méretű (1)' (szegmentálása tehát: *kis/ér*), a *Kerek-domb* pedig 'olyan kisebb kiemelkedés (2) / amelynek kerek az alakja (1)' (a tagolása tehát: *kerek/domb*). A *Patak* vagy a *Hosszú* helynév mint tulajdonnév viszont egyrésztes nevek, mert egy-egy információt közölnek a jelöltjükéről (ezek tehát a névszerkezet mezőben így szerepelnek: *patak*, illetve *hosszú*), de ugyanígy

egyrészes a *Zsidókalap* dombnév is, mert csak azt mondja meg az adott helyről, hogy 'olyan az alakja, mint a zsidókalapé': zsidó+kalap.

A helynevek a névrészek szerinti elemzésben egy- és kétrészesek lehetnek, három- vagy többrészes neveket nemigen ismerünk.

A névrészek megállapítása során viszont figyelembe kell venni a jelölt hely fajtáját is, mivel a névrészek által kifejezett információtartalmakat éppen ehhez viszonyítjuk. A *sáros/patak* víznév eszerint kétrészes név, mert azt fejezi ki, hogy 'olyan kisebb vízfolyás (2) / amelynek sáros a medre vagy a vize (1)', a *sárospatak* településnév ezzel szemben egyrészes helynév, mert csak azt az információt közli a jelöltjéről, hogy '(egykor) sáros vízű patak mellett feküdt'. Ez azt mutatja, hogy azonos nyelvi elemkből felépülő helynevek nem feltétlenül elemzendők azonos módon, mert az elemzés a jelölt helyhez való viszonyítás alapján történik.

A névrészekben belül **névelemeket** különítünk el: lexémákat és toldalékelemeket

A névrészben szereplő minden **lexémát** + jellel különítünk el egymástól: sáros+patak 'település', zsidó+kalap 'domb', alsó/kis+rét, kovács+péter/tag, felső/gulya+kút, berettyó/új+falu, rákóczy+ferenc/utca.

Egyes lexémák felismerése a nevekben nem könnyű, mert számos **tájszó, elavult szó** is található bennük. Különösen igaz ez a földrajzi köznevek igen gazdag állományára, pl. *kender/szer, homok/horhó, al/szeg*. Segítséget nyújt a FKNT. (BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA: *Magyar földrajzi köznevek tára*. Debrecen, 2014.)

A névalakokban előforduló további tájszavak azonosításában elsősorban az ÚMTSz. segítségét vehetjük igénybe: *kütyü/utca, pityer/domb*.

A névalakok elemzése során a szótövekhez kapcsolódó **toldalékelemeket**: képzőket, jeleket, ragokat - jellel különítjük el: *bükkő-s/hegy, győr-i/út, felső/kerte-k, séd-re/dűlő, szántó+szentpéter-i/nagy+út*

A neveket alkotó lexémákat csak akkor tagoljuk morfológiailag, ha az adott morféma nem a közszó, hanem a helynév létrehozásában játszott szerepet: azokat a képzőket, amelyek eleve szerepelnek a neveket alkotó szavakban, nem vesszük a szegmentálásakor figyelembe. Ezek közé főként az alábbi esetek tartoznak:

Sok olyan földrajzi köznévfő fordul elő a nevekben, amelyek képzéssel keletkeztek mint közszevek, de ezek a képzők a helynévfő megalkotásában nem játszanak szerepet, ezért nem is különítjük el őket: *kaszáló, dűlő, vágás, szakadék* stb. Ez azt jelenti konkrétan, hogy a *szántó*, a *temető*, a *dűlő* stb. lexémák -ó/-ő képzőjét nem választjuk le, a *Bogárfő, Akasztó* stb. neveket viszont így tagoljuk: *bogárfő-ó, akasztó-ó*, mert a képző a helynévfő alkotásában vett részt, hiszen *bogárfő, akasztó* közszevek nincsenek. Ugyanígy járunk el a *csapás, járás* stb. -ás/-és képzőjével (tehát nem választjuk le, mert az a közszó létrehozásában játszott szerepet).

Ugyanígy nem különítjük el a képzőket más szavakban sem, amelyek eleve képzett formájukban váltak névfőalkotó elemmé: *halászfő/tanya, alsó/szer* stb.

A családnévfő lexémák -i képzőjét szintén nem különítjük el, hisz az a személynévfő része: *Gárdonyi, Ipolyi* stb. Viszont ha az -i képző a helynévfő névrészeit kapcsolja össze, természetesen elkülönítjük: *Szántószentpéteri nagyútfő, Hegyi útfő (szántó+szentpéter-i/nagy+útfő, hegy-i/útfő)*. Hasonlóképpen járunk el az -s képző esetében is (*szélesútfő, de bükkő-s/hegy*).

A képző megítélése tehát ismét csak a névfőben kifejezett információtartalom függvénye: a *só-s/tó* 'olyan állóvíz / amelynek sós a vize' előtagja a képzője révén lett a névfő része, a *sós/tag* 'olyan egyben lévő földterület / amelynek Sós névfő tulajdonosa volt' viszont előtagként személynévfőt tartalmaz, amelynek eleve része a képzőelem.

Ha több képző összekapcsolódva képzőbokrót alkot, azt nem elemezzük részenként: *vide-si/rész (< Vid), józsa-si/domb*. Másor az ilyen képzőelemek külön szerepelnek: *kőve-s-i/mező, nyolca-s-i/rét*

A toldalékelemeket alapalakjukban választjuk külön, az ún. előhangzót tehát nem hozzájuk kapcsoljuk, hanem a szótőhöz tartozónak, azaz tövéghangzónak jelöljük: *bükkő-s/hegy, rákó-s/patak, lányó-k/völgy-e, nyolca-s/dűlő, nyila-k, sáro-s/patak 'víz', sáro-s+patak 'település'*. Ha több toldalékelem követi egymást, ugyanígy járunk el: a kérdéssé magánhangzót véghangzóként tüntetjük fel: *nyolca-so-k, kendere-se-k/mög-e, köve-se-k/alj-a*.

Az elemzésben a standard formák helyesírása segíthet valamennyire, a külön- vagy kötőjeles írásmód gyakran a névrészek közötti határt jelzi. Ez azonban nem feltétlenül van így: például településneveket

(*Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény*), településrészek neveit (*Alsószér, Újváros*) egybeírjuk, de ettől függetlenül azok is lehetnek kétrészesek (*berettyó/új+falu, hajdú/böszörmény, alsó/szer, új/város*).

Egy névrészen belül legfeljebb két lexémát különítünk el (a két fő pólusát a névrésznek), akkor is, ha azok maguk is összetettek (pl. *szántó+szentpéter-i/nagy+út, szokoly-i/szederfá-s+út*, és nem *szántó+szent+péter-i/nagy+út, szokoly-i/szeder+fá-s+út*).

A nevek elemzését sokszor segíthetik az objektuminformáció mezőben szereplő megjegyzések (különösen a helynek a birtokosára, használójára, tehát a személynévi elemekre utaló megjegyzések), ezért ezeket is érdemes mindig elolvasni az elemzés előtt.

8. melléklet: Útmutató a funkcionális-szemantikai elemzéshez

100 a névrész megjelöli a hely fajtáját (Eger/vár, Farkas/laka, Holló/háza, Horvát/falu, Bakony/ér, Kis/hegy, Áj/feje, Köves/aszó, Séd, Püspöki/mál, Csála/kerek, Farkas/ügy, Kapu, Agyagos, Eresztvény, Bükkfa, Saracska, Sárd, Jód)

200 a névrész megnevezi magát a helyet (Fehér/gyarmat, Hódos/csépany, Homok/szentgyörgy, Homoród/jánosfalva, Fehér/Körös, Lassú/Duna, Körös, Berettyó, Sajó, Berekszó, Ida/vize (= Ida), Apaka/pataka, Méhséd/pataka, Alsó/kenderszer)

300 a névrész kifejezi a hely valamely tulajdonságát

(**310** a hely érzékszervi (nek vagy érzékeléssel felfogott) tulajdonsága)

311 mérete, kiterjedése (*Nagy/várad, Nagy/kálló, Nagy/domb, Nagy/láz, Kis/mező,*

Kis/Berény, Kis/Tisza, Mély/völgy, Mélyes/pataka, Hosszú/ér)

312 alakja (*Görbe/háza, Görbel/ér, Tekeres/ér, Ostoros/patak, Kengyel/ér, Hegyes/hegy, Ágas/tó, Csecs/tó, Hosszú/hetény*)

313 színe (*Fekete/lak, Fekete/Körös, Fekete/erdő, Fehér/patak, Kék/mező, Fehér/vár*)

314 (ált. vizének) íze (*Sós/kút, Sós/patak, Savanyú/kút*)

315 szaga (*Büdös/kút, Büdös/szeg*)

316 hőmérséklete, éghajlati jellemzője (*Meleg/mál, Hideg/kút, Meleg/Szamos, Hideg/Szamos*)

317 hangja (*Zörgő/ér, Sűgő/patak, Dongó, Zúgó*)

319 egyéb külső (érezékszervi) jegye

(**320** a hely valamely belső (elsősorban nem érzékeléssel felfogott) jegye)

321 állapota (*Hasadt/kő, Rossz/híd, Holt/Duna, Aszú/patak, Száraz/ér, Holt/Ida = Ó/Ida*)

322 (ált. vizének) mozgása (*Sebes/patak, Lassú/fok, Örvénd/Körös, Omosó/ér, Csorgó/ér*)

323 (környezetének vagy magának a helynek az) anyaga, ill. az ott levő jellegzetes anyag (*Homok, Agyagos, Köves/patak, Kövesd, Sáros/patak, Aranyos, Homok/bödöge, Sárosd, Köves/kál*)

324 kora (*Új/sor, Ó/temető, Ócska/tur, Ó/hodász, Új/vár*)

325 funkciója, működése (*Legelő/dűlő, Bálvány/kő, Itató/kút, Vásár/hely*)

390 egyéb tulajdonsága (*Vajas/ér, Hamus/ér, Szartos, Hármás/Körös*)

400 a névrész kifejezi hely viszonyát valamilyen külső dologhoz, körülményhez

(**410** a hely viszonya valamilyen tárgyhoz, élőlényhez)

411 az ott lévő növényzet (*Egres/patak, Bükk/pataka, Körtvély/ér, Bükk/erdő, Mohos/patak, Eger, Almás, Alma, Gyűrű, Füzegy, Nyárád, Almádi, Fűzesd, Fűzes/gyarmat, Nádasd*)

412 az ott levő állatvilág (*Csík/fok, Békás/tó, Béka/hát, Disznó/förtés, Varjad/pataka, Hodos, Rákos, Holló/háza, Disznó/szállás*)

413 az ott levő épület, építmény vagy annak a része (*Malom/ér, Malmos/pataka, Hidas/ér, Kőhid/Körös, Szentpéter, Fehéregyház, Hidas/németi, Egyházas/kesző*)

414 tárgy, amivel ott csinálnak valamit (*Gyalmos, Horgas/tó*)

(**420** a hely viszonya valamilyen személyhez)

421 a hely birtokosa (vagy az, akinek a birtokán van, áthalad valami) (*Mihály/vára, Benke/árka, Csákány/pataka, Dávid/hida, Pap/ága, Petri, Marcel/keszi, Apát/falva*)

422 a hely használója (*Király/uta, Káloz/út, Kántor/föld*)

423 az ott levő v. lakó ember(ek), embercsoport (*Kér, Németi, Horvátfalu, Halászi, Lovász/hetény, Disznópásztor/völgye, Halász/fenyér, Kanász/köz*)

(**430** a hely viszonya valamilyen történéshez)

- 431 a hely eredete, kialakulása (*Ásvány/tó, Égett/erdő, Irtás/kert*)
- 432 a hellyel kapcsolatos esemény (*Farkasakasztó, Holtnő/kereke, Peres/föld*)
- 490 a hely egyéb viszonya valamilyen külső dologhoz, körülményhez
- 500 a névrész kifejezi a hely valamely más helyhez való viszonyát
- 510 a hely valaminek a része (*Hegy/hát, Szikla/fok, Karasó/ága, Hárspatak/fő, Áj/feje*)
- 520 a hely pontos elhelyezkedése
- 521 víz mellett, közelében vagy rajta (*Duna/hegy, Farkasügy/mocsara, Árok/szeg, Körös/köz, Herbád/németi, Duna/haraszti*)
- 522 térszíni forma (hegy, domb, völgy) mellett, közelében vagy rajta (*Nagygyűr/völgye, Várfő/völgye, Galyahorka/pataka, Mátra/háza, Bükk/szék, Vértes/keresztúr*)
- 523 tájrész mellett, közelében vagy rajta (*Nagyaszó/pataka, Megye/pataka, Határ/Szomoga, Telek/pataka*)
- 524 település közelében vagy rajta (*Pápa/kovácsi, Gard/fő, Baski/patak, Bocárd/pataka*)
- 525 építmény mellett vagy közelében (*Várad/ere*)
- 526 megyéhez vagy más közigazgatási egységhez tartozás (*Hont/németi, Veszprém/varsány, Bihar/ugra*)
- 530 irány megjelölése
- 531 irányjelölés általában (nem dönthető el, hogy oda:532 vagy onnan: 533)
- 532 oda vezet (ált. utak nevében) (*Várad/út, Hód/uta, Bérc/út, Szikszó/pataka*)
- 533 onnan jön (ált. víznévben) (*Fűzi/pataka, Hilyó/pataka*)
- 540 a hely viszonyított (relatív) helyzete (*Fel/lak, Al/győ, Bel/sár, Belső/rekettye, Közép/ér, Külső/Berettyó, Meg/tó, Tülső/Borsova*)
- 590 egyéb helyviszony
- 700 a funkció nem áll kapcsolatban a denotátummal
- 710 emlékeztető funkció (*Rákóczi/utca, Március 15./tér, Hargita 'villa'*)
- 720 konvencionális funkció (*Cserép/utca, Kőműves/utca, Kard/utca*)
- 900 kategorizálhatatlan helynévrész (*Aszunta/pataka, Garabos/halom, Ebleszk/pataka, Boz/foka*)

9. melléklet: Útmutató a lexikális-morfológiai elemzéshez

- 10 földrajzi köznévi (helyfajta jelentő köznévi)
- 11 egyszerű földrajzi köznévi (*Bükk/patak, Erdő/föld, Áj/feje, Csála/kerek*)
- 12 összetett földrajzi köznévi (*Agyagásó, Aba/nagyút*)
- 20 helynévi(i származék)
- 21 egyrészes helynévi (*Fekete/Körös, Ida*)
- 22 kétrészes helynévi (*Hárspatak/fő, Várfő/völgye, Farkasügy/mocsara*)
- 23 egyrészes képzett helynévi (*Baski/patak, Pécsi/út*)
- 24 kétrészes képzett helynévi (*Kenderszeri/dülő, Kissédi/dülő*)
- 25 helynévi eleme(i) (*Csorgó/hát < Csorgóér/hát*)
- 30 személyt jelölő köznévi
- 31 népnévi (*Orosz/tő, Káloz/uta*)
- 32 törzsnévi (*Megyer, Tarján*)
- 33 foglalkozást, címet jelölő szó (*Apáti, Apát/tó, Ispán/tava, Dékán/gyümölcse*)
- 34 személyt általában jelölő szó (*Bába/szöge, Apa/völgye*)
- 39 egyéb, személy jelentésű szó
- 40 személynévi (tulajdonnévi)
- 41 régi (Árpád-kori) egyelemű (magyar, szláv, német, török stb.) személynévi (*Veszprém, Tihany, Ajka, Pápa, Verpelét, Buda/pest, Békés/csaba, Csákány/pataka*)
- 42 nemzetségnévi (*Aba/nagyuta*)
- 43 többelemű személynévi (*Tótpál/tanya, Nagyabajszümelkő 'dülő'*)
- 44 családnévi (*Szabó/tag, Bogács*)
- 45 keresztnévi (*Dávid/hida, Józsi/tag, Ilonka*)

- 46 ragadványnév (*Hitler/domb* < gúnynévből)
- 47 szentnév (*Rába/szentandrás, Szentpéter*)
- 49 egyéb személynév
- 50 tárgyakat stb. (nem személyt és helyet) jelentő köznevek
  - 51 növénynév (*Bükk/pataka, Köles/ér*)
  - 52 állatnév (*Varjú/patak, Disznó/förtés*)
  - 53 épületet, építményt jelölő szó (*Kőhid/Körös, Malom/szeg*)
  - 54 tárgyak neve
  - 55 anyagnév (*Agyag/szer, Nagy/homok*)
  - 56 elvont jelentésű főnevek
  - 59 egyéb köznévi
- 60 egyéb tulajdonnévfajták
  - 69 a tulajdonnévi jellege nem dönthető el (pl. szem.név vagy helynév)
- 70 melléknévi jellegű szó
  - 71 képzetlen melléknév (*Öreg/erdő, Keskeny*)
  - 72 képzett melléknév (*Disznós/kút, Bükkös/patak, Aranyos*)
  - 73 folyamatos melléknévi igenév (*Dongó, Tekerő*)
  - 74 befejezett melléknévi igenév (*Égett/malom, Holt/Ida*)
  - 75 számnévből képzett melléknév (*Ötös/dűlő*)
  - 76 tőszámnév (*Három/hegy, Két/tó*)
  - 77 sorszámnév (*Negyedik/tábla, Hatodik/utca*)
- 80 (közszói) szó szerkezet
  - 81 jelzős szerkezet (*Holtnő/kereke*)
  - 82 viszonyjelölő (határozós, névutós) szerkezet (*Bitvántúl, Csárdaalatt*)
  - 83 ígés, igeneves szerkezet (*Farkasakasztó, Ebásta, Kenyérvaró, Kutyakaparó/csárda*)
  - 84 zerveetlen szókapcsolat (*Halesz, Bárnevolna, Hatrongyos 'utca'*)
- 90 egyéb (kategorizálhatatlan) nyelvi elem (*Iltó/tó*)

10. melléklet: Útmutató a keletkezéstörténeti elemzéshez

- 10 szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek
  - 11 jelzős szerkezetből (*Görbe/ér, Pécsi/út, Bükkös/patak, Bükk/pataka, Aj/feje*)
  - 12 határozós szerkezetből (*Bitvára/dűlő, Országútra/dűlő*)
  - 13 mellérendelő szerkezetből (*Buda/pest, Kál/kápolna*)
- 20 morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek
  - 21 helynévképzővel (*Kereki, Nyárád, Kövesd, Dongó, Farkasakasztó, Nádasd*)
  - 22 névszójelekkel (*Nyilak, Nyolcasok, Almásié*)
  - 23 helyragokkal (*Csárdánál, Hétfűzfánál*)
  - 24 névutóval (*Falufölött, Túlakraszna*)
- 30 jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek
  - 31 jelentéshasadással (*Séd, Haraszt, Halom*)
  - 32 jelentésbővüléssel és -szűküléssel (*Pest 'Budapest', Amerika 'USA'*)
  - 33 metonimikus névadással (*Séd 'szántó', Megyer 'település', Szentandrás 'település'*)
  - 34 metaforikus névadással (*Fecskefarok 'dűlő', Szibéria 'falurész', Békavár 'mocsaras hely'*)
  - 35 indukciós névadással (*Kapcástag < Csizmás, Tüzesmalom < Tüzesmalom*)
  - 36 névköltöztetéssel (*Kassa 'dűlő', Hargita 'épület'*)
- 40 szerkezeti változással alakult nevek
  - 41 ellipszissel (*Hosszú < Hosszú/dűlő, Erdő < Nagy/erdő*)
  - 42 redukcióval (*Csorgó/hát < Csorgóér/hát, Szerecsenyi/dűlő < Szerecsenyiúti/dűlő*)
  - 43 kiegészüléssel (*Méhséd/pataka < Mész/séd, Sédi/ér < Séd, Apaka/pataka < Opáka*)
  - 44 bővüléssel (*Nyolcasi < Nyolcas, Répa/szeri < Répa/szer*)
  - 45 deetimológizációval (*Berekszó < Bere/aszó, Sajó < Sójó*)

46 népetimológiával (*Fényes/árok < Fövényes/árok, Hidegség < Hidegséd*)

50 idegen hatásra létrejött nevek

51 névátvételek (*Körös, Tapolca, Csernavoda*)

52 tükörfordítások (*Csarnagura > Feketebérc, Buchberg > Bükkhegy*)

53 részfordítások (*Alsó/breznic > Alsó/nyíresd, Liptó/tepla > Liptó/hévíz*)

54 egyéb (tudatos) névmagyarosítás

90 bizonytalan, ismeretlen keletkezésű név

11. melléklet: A helyfajták rövidítésének feloldása

Á: árok

Cs: csatorna

Csa: csapás

D: domb

Ds: dombos

F: forrás

Fr: falurész

G: gödör

H: hegy

Ho: horhos

K: kút

Ke: kereszt

Kö: köz

Lh: lakott hely

M: major

Mf: mélyenfekvő

P: patak